הערות והארות על סדר הפרשה

ברכת דוב

משיעורי וכתבי מורנו ראש הישיבה הגרב"ד ליכטשטיין שליט"א

פרשת חיי שרה תשפ"ז • גיליון ק"נ • שנה ד'

גר ותושב אנכי עמכם (כג, ד). ובתרגום: דייר ותותב אנא עמכון. דהיינו שאין הכוונה שהיה גר ממש אלא דייר. וכן מפורש ברש"י: גר מארץ אחרת, ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה, אם תרצו הריני גר וכו', עכ"ל. ומתבאר מדבריהם שלא בא לומר שהוא גר ממש. אמנם בדעת זקנים מבעלי התוס' (לקמן פכ"ה פס' א' וכן בסמוך שם בפסוק ה' - מובא להלן) איתא דאברהם היה גר ממש והוא חידוש גדול. מיהו אין סתירה לדבריהם מהתרגום ורש"י כאן, דאף לדברי הדעת זקנים אין נראה שבא אברהם לומר לפני בני חת שהוא גר ממש, דמה נפקותא יש להם בזה, וכאן לכו"ע הפירוש כמ"ש התרגום ורש"י.

והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן מלכה (כד, טו). מלכה בת הרן היתה וכן שרה, ושמעתי שכתב החת"ס (עי' תורת משה פ' נח יא, כט) שהטעם שזכה הרן שיצאו ממנו כל האמהות, הוא משום שנהרג על קידוש ד'. דאף שמסר נפשו להכנס לאש רק על מנת שייעשה לו נס ולכן לא ניצל, מ"מ נשרף על קידוש ד'.

ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ רגליו וגו' (כד, לב). הנה מבואר שנתן ג' דברים תבן, מספוא ומים, אולם לכאו' נראה דאף דנכתבו כאחד מ"מ לא באו ממקום אחד, דלכאו' התבן והמספוא היו שלו, אבל את המים קיבל מבית לבן, והבן.

ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה (כה, א). וברש"י: זו הגר ונקראת קטורה ע"ש שנאים מעשיה כקטורת וכו', עכ"ל. הנה לעיל בפרשת לך לך (טז, א) מפורש דהגר מצרית הייתה דכתיב "ושרי אשת אברם לא ילדה לו ולה **שפחה מצרית** ושמה הגר" [וברש"י שם כתב שהייתה בת פרעה, עי"ש]. והקשו בדעת זקנים מבעלי התוס' (כאן) דא"כ היאך נשאה אברהם הרי ישראל אסור במצרית, ותירצו דאיכא למימר דאברהם גר היה וגר מותר במצרית. עכ"ד. ולכאו' מה שכתבו דאברהם נחשב לגר חידוש גדול הוא. עוד תירצו שם בשם המדרש דע"פ הדיבור היה. [ועי"ש עוד לקמן בסמוך בפס' ה' - לענין מה שנתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, דנתקשו איך עשה אברהם כן להעביר כל ממונו ליצחק, הרי אמרו בגמ' (ב"ב דף קל"ג א') אסור להעביר ירושה אפילו מבן רע לבן טוב. ותירצו גם ע"ז בדרך הנ"ל דאברהם וישמעאל גרים היו].

ומעתה שהיתה מצרית יש לדון אם נתייחסו בניה אחרי אברהם או שנתייחסו בניה אחריה והרי הם מצריים, ולכאו' הוא תלוי בפלוגתת הראשונים. דהנה בפרשת המגדף שבסוף פרשת אמור (ויקרא כד, י) כתיב "ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל, וינצו במחנה **בן הישראלית** ואיש הישראלי". וברמב"ן שם כתב דמה שקוראו הכתוב בן הישראלית ולא החשיבו כישראלי ממש - אף דקיי"ל דעכו"ם הבא על בת ישראל הולד כשר, הוא משום דאמרינן בבכורות (מ"ז א') דאף דכשר הוא מ"מ מזהמין את הולד שהוא פגום לכהונה, וממילא כ"ש שאינו ישראלי לענין היחס בדגלים ובנחלת הארץ, אבל לעולם בעצמותו ישראל גמור היה. והוסיף דמה שדרשו בתורת כהנים שם מ"בתוך בני ישראל" - מלמד שנתגייר, אינו שהיה צריך גירות, אלא בא לומר שהלך אחר אמו ונדבק בישראל.

אך הביא שם דהצרפתים (והיינו מבעלי התוס') כתבו שהיה צריך גירות גמורה משום שהיה קודם מתן תורה, וקודם מתן תורה היה הדין דעכו"ם הבא על בת ישראל אזלינן אחר הזכר, וא"כ מצרי היה ולא ישראלי, ורק כשגדל נתגייר מדעתו. וכתב ע"ז הרמב"ן וז"ל: "ואין דעתי כך, כי **מעת שבא אברהם בברית** היו ישראל ובגוים לא יתחשבו, וכמו שאמר בעשו (קידושין י"ח א') ודילמא **ישראל מומר** שאני, וק"ו הדבר אם לאחר מתן תורה שהכותי הבא על בת אברהם וכו' - היא מקוה טהרה לאומות להכשיר את ולדה להיות כמוה, לא כל שכן קודם התורה שתהא מטהרת ולדה להיות כמוה - לחייבו במילה כזרעו של אברהם ויהיה מכלל בני ישראל, עכ"ל.

נמצאנו למדים דנחלקו הרמב"ן ורבותינו הצרפתים, דלדעת הצרפתים קודם מתן תורה היה הולד הולך אחר הזכר, ואילו להרמב"ן אף קודם מתן תורה היה דין הולד כמותה. ומעתה אם נבוא לדון לגבי בני קטורה, נמצא דלדעת הצרפתים צריך להיות דינם כדינו של אברהם, דהא קודם מתן תורה הולכים אחר הזכר, אבל להרמב"ן דינם כמצריים דהא אף קודם מת"ת הולד כמותה - וקטורה מצרית הייתה. ולכאו' נמצא דלדעת הרמב"ן א"א להחשיב את בני קטורה כזרע אברהם כלל.

והנה בגמ' (סנהדרין נ"ט ב') איתרבו בני מ"את בריתי הפר" (לעיל יז, יד) שחייבים בני קטורה במילה. ונחלקו בזה הראשונים דלדעת רש"י (סנהדרין שם) הריבוי הוא רק על ששת בני קטורה האמורים בתורה, אבל לא לזרעם אחריהם שאין עליהם חיוב מילה כלל. אבל לדעת הרמב"ם (פ"י ממלכים ה"ח) נתרבו כל בני קטורה למילה עד סוף כל הדורות. ולכאו' נראה [ובפרט לשיטת רש"י הנ"ל] דהריבוי מ"את בריתי הפר" הוא ריבוי רק לענין מילה, אבל לעולם אין בני קטורה בכלל זרע אברהם - והרי הם כישמעאל ועשו, שנתמעטו מ"כי ביצחק יקרא לך זרע" דרק זרע יצחק נחשב לזרע אברהם ולא ישמעאל, ועשו נמי נתמעט מ"ביצחק" ולא כל יצחק. וכן נראה דנקט מרן הגרי"ז, שכתב בחידושיו עה"ת (פרשת תולדות) להשוות את בני קטורה עם בני ישמעאל. אמנם במשל"מ (פ"י ממלכים) נקט להדיא דלדעת הסוברים דכל בני קטורה חייבים במילה, באמת לא נתמעטו בני קטורה מכלל בני אברהם, ואף דכתיב "כי ביצחק יקרא לך זרע" - זה בא למעט רק את ישמעאל שהיה בעולם בשעה שנאמר פסוק זה, אבל בני קטורה שנולדו לאחמ"כ לא נתמעטו ולעולם הרי הם בכלל זרע אברהם, עי"ש כל דבריו.

דברים כדרכנות

לקחי מוסר ומעשה רב

"מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי" - ללמוד מסירות נפש מהאבות!

קשה מאד לומר דברי חיזוק לבחורים מיוחדים ומופלגים שכמותכם, היגעים בתורה עם ירא"ש ומידות טובות, אבל אולי אוכל קצת להוסיף חיזוק - ואין מזרזין אלא למזורזין.

כתיב בנביא (ישעי' סב, א) "על חומותיך ירושלם הפקדתי שֹמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכִּרים את ד' אל דמי לכם. ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ". ויש להבין מי הם אלה השומרים שהפקיד הקב"ה על חומות ירושלים.

וברש"י הביא בזה שני פירושים, הפירוש הראשון הוא שמוסב על המלאכים וז"ל: "על חומותיך ירושלים - רבותינו דרשוהו כמשמעו מלאכים המזכירים את ד' על חורבנה לבנותה, מאי אמרי אתה תקום תרחם ציון (תהלים קב), כי בחר ד' בציון (שם קלב) כדאיתא במסכת מנחות".

להזדעזע באמירת קדושה

מידי דברנו על המלאכים, רצוני לעורר ולהתעורר בדרך אגב. הנה מטבע הלשון בקדושה הוא **"נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום"**, וכל המתבונן חיל ורעד יאחזנו, היתכן כדבר הזה שאנו הקרוצים מחומר נצליח לקדש את שמו יתברך - באותו האופן והצורה שבו המלאכים מקדישים אותו בשמי מרום. והלא תיאור נורא מתארים אנו בעצמנו דבר יום ביומו בתפילה, כיצד מקדשים המלאכים שרפי מעלה את שמו הגדול.

וכך הוא התיאור בברכת יוצר "ואשר משרתיו כולם עומדים ברום עולם ומשמיעים **ביראה יחד בקול** דברי אלוקים חיים ומלך עולם וכו', וכולם פותחים את פיהם **בקדושה ובטהרה** בשירה ובזמרה וכו', את שם הקל המלך **הגדול הגיבור והנורא קדוש הוא**, וכולם **מקבלים עליהם עול מלכות שמיים** זה מזה ונותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצרם **בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה קדושה כולם כאחד עונים ואומרים ביראה"**. כל המתבונן יזדעזע וכי כיצד אנו הדלים, נגיע לכל אלו המעלות המתוארים - הן על הכנות המלאכים לקראת הקדושה, והן על הצורה והאופן בו מקדישים הם בפועל. וכי נוכל להגיע לאפס קצהו.

מאידך ידוע מש"כ בנפש החיים (ש"א פרק י"א), כי אין רשות למלאכים לקדש את ד' עד שיקדישו אנו הנמצאים כאן בעולם תחילה, וז"ל: "וזהו הטעם שהמלאכים המקדישים בשמי מרום ממתינים מלשלש קדושתם עד אחר שאנו משלשים קדושה למטה - אף שקדושתם למעלה מקדושתנו. לא שהם חולקים כבוד לישראל, אלא שאין בכחם ויכולתם כלל מצד עצמם לפתוח פיהם להקדיש ליוצרם, עד עליית קול קדושת ישראל אליהם מלמטה", עכ"ל. ומי לא יזדעזע לנוכח זאת, דהבה נדמה בנפשנו במה שנהוג בזמנינו להעמיד בכל מעמד מנחה המזמין את הנואמים בהקדמות הראויות. הלא ברור שאינו דומה רגשות המנחה באירוע משפחתי פנימי, לרגשותיו של המנחה הניצב לפני גדולי ומאורי ישראל, דפשוט שלא קרב זה אל זה, לא במילים ולא בדיבורים.

על אחת כמה וכמה אם יתבקש להנחות ולהזמין מלאכים ושרפים - לשורר שירה לפני הקב"ה, פשוט שחיל ורעד יאחזנו ואימה ופחד יפול עליו בבואו להזמינם לקדש את שמו יתברך. אלא שזה ממש מה שאנו עושים בקדושתנו דבר יום ביומו, שע"י הקדושה שאנו מקדישים כאן בעולם - מזמינים אנו את אותם הניצבים בשמי מרום לבוא ולשלש קדושתם.

וברור שאם כך קבע הקב"ה סדרן של דברים, הרי שבכוחנו להזמינם, אבל לכה"פ בגשתנו לומר קדושה - ראוי שנחשוב בדעתנו עד היכן עולה ומגיעה קדושתנו, ואז לבלי ספק נבוא בכל פעם עם הכנה וכוונה אחרת. נורא למתבונן! ע"כ בענין זה.

בקשת הקב"ה הוא שנזכיר תדיר זכות אבות

נשוב לפסוק שפתחנו בו, ונעמוד עתה על הפירוש השני שהביא רש"י בזה וז"ל: "ויונתן תרגם, חומותיך - אבות הראשונים המגינים עלינו כחומה. הפקדתי שומרים - לכתוב ספר זכרונות שלא ישתכח זכותם מלפני. לא יחשו - מלהזכיר זכותם לפני. המזכירים את ד' - את זכות האבות. אל דמי לכם - אל תחרישו", עכ"ל. הרי שהעמיד הקב"ה שומרים לכתוב ספר זכרונות על האבות הקדושים בשביל שלא ישתכח זכותם מלפניו. ואף דברור שהקב"ה זוכר אותם וזכויותיהם בכל עת, אעפ"כ הקב"ה מתחנן אלינו, שהשומרים הם המה שיזכירו לקב"ה ויעלו את זכות האבות בכל עת, ולא רק שיזכירום אלא גם יחקקו את הדברים בספר זכרונות מיוחד!

באם הקב"ה מתחנן שיזכירו לו תדיר את זכותי האבות, שומה עלינו להתבונן בזכותי האבות ולהתעורר לאחוז בדרכיהם. וכבר אמרו חז"ל (ראה ילקוט שמעוני רמז תת"ל) "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי", ופירשו בזה "יגיעו" מלשון נגיעה, שלכה"פ ניגע באפס קצה מעשיהם. א"כ הבה נא נתבונן במעשי האבות, למען נשכיל ללכת בדרכם ולגעת במעשיהם.

עובדי ד' השלמים מוסרים נפשם לקיים כל המצוות בשלימות!

עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו, הגדול שבכולם ניסיון העקדה. נצייר לעצמנו, האב האוהב שהמתין שנים ארוכות עד שנולד לו בנו האהוב, נוטל עתה את בנו יקירו שהובטח עליו כי בו יקרא לו זרע, עוקדו וקושרו על המזבח ממעל לעצים, ולא פחות ולא יותר נוטל במסירות נפש את המאכלת על מנת לשוחטו. ולא זו בלבד אלא אף אחר שקרא אליו המלאך מן השמיים, ומצוה שיחדול ולא ישלח ידו אל הנער. אברהם עודנו מתעקש לקיים ציווי הבורא, ולכה"פ לדוקרו במעט שיצא ממנו דם (כמש"כ רש"י ויראא כב, יב). לבלי ספק זוהי מסירות נפש שאין כדוגמתה למען קיום ציווי הבורא ית"ש.

א"כ כאשר רצוננו לגעת במעשנו למעשי אבותינו, עלינו לגלות מסי"נ והתאמצות לעבודת ד' גם במה שאינו בא לנו כ"כ בנקל.

ובשערי העבודה לרבנו יונה אות נ"א האריך בענין הצורך לקיים כל המצוות בשלימות, הן בחלק הכונה שתהיה שלמה ונאמנה יחד עם ידיעת סיבת המצוה וענינה. והן בקיומה שיהא קיום המצוה בשלימות, מבלי לשנות מאומה לא בעשייתה ולא בזמן חיובה, למען תהיה עבודת ד' בדרגה הגבוהה ביותר!

והוסיף שם בזה"ל: "ואף כי אמרו חז"ל לא נתנה תורה למלאכי השרת, כוונתם של חכמים הוא על המון ישראל, **אבל העובד השלם דומה למלאך ד' צבקות, ועושה המצוה בשלימות ומוסר נפשו עליה לקיימה בכל זמן חיובה**", עכ"ל. והביא שם דוגמאות, כגון פפוס ולוליאנוס (ירושלמי שביעית פ"ד ה"ב) שנתנו להם מים בכוס זכוכית שהיתה צבועה בע"ז, ומיאנו מלשתות. וכגון ר"ע (עירובין כ"א ב') שכשהיה חבוש בבית האסורים, כל יום היו מכניסים לו מים בשיעור הנצרך לנטילת ידים. יום אחד שפך שר בית הסוהר חצי מהמים - לפני שהוכנסו לר"ע, ונשאר בקושי מים לשתיה. אך ר"ע מיאן לאכול בלי נטילת ידים, ואמר כי מעדיף למות מיתת עצמו, מלמות מפני שעובר על דברי חכמים שחייבו ליטול ידים לפני הסעודה.

הרי אלו דוגמאות של עובדים השלמים הדומים למלאכי ד' צבקות. ואמנם רבנו יונה הקל ואמר שאין הדרגות הללו ראויות להמון ישראל, אבל אין זה פוטר אותנו מלהשתדל להתעלות להגיע לדרגת עובדי ד' השלמים. ובודאי **ראוי שנתבע מעצמנו מעט מסירות נפש, כגון להתאמץ להשכים קום להתפלל במקום רינה, ולהקדים לבוא לסדר להתייגע על דברי תורה**, גם אם קשה לצאת מהמיטה מחמת החום או הקור ושאר מיני מפריעים.

ההתמסרות לתורה בשנחאי

מושגים של מסירות נפש לתורה, נגלו ביתר שאת בקרב תלמידי ישיבת מיר כאשר שהו בגלות בשנחאי. וכפי שסיפר אאמו"ר ראש הישיבה זצ"ל, שבשל החום הנורא ששרר שם היו יושבים בסדרים עם מגבות לראשיהם, לנגב את אגלי הזיעה שנגרו מראשיהם, שלא ירטיבו את ספרי הלימוד.

כמו"כ היו קבוצה ממובחרי התלמידים בראשם עמד הג"ר צדוק שיינגרטן זצ"ל, שהיו לומדים ברציפות מליל שישי עד לבוקר יום השבת, כשבאמצע חטפו רק תנומה קלה בצהרי יום שישי. בליל שבת אחר שעות של עמל ויגיעה בלי הפסק היו חשים רעבון קל, וחפשו אחר דבר שיעוררם ויזניק בהם מעט חיות להמשך לימודם. לזאת הונהג ביניהם סעודה שנקראה סעודת "בוצע ברך", שכן על פי רוב בשל הרעב והמחסור, לא היו להם מזון מיותר, אלא שהיו אחרים שהצניעו פה ושם חתיכות לחם ע"מ לאכלם אחר השבת, סברו כי ע"פ דין מותר להם להשתמש בלחם זה, אם בדעתם להשיב תחתיו לחם טרי שיקבלו אחר השבת. אך הג"ר צדוק זצ"ל אף שסבר כי הדבר מותר, עדיין חשש מלברך עליו שמא חלילה יש בו סרך גזילה והוא בכלל "בוצע ברך נאץ ד'", על כן היה משמר בכיסם פיסה קטנה של לחם יבש ושחור - שעליו היו מברך, ואז אכלו חתיכה קטנה מהלחם שמצאו! כך שיעור מסירותם לתורה.

ובכן הבה נא נתחזק כולנו, **להתאמץ יותר - להתמסר לתורה בעמל וביגיעה**, ובודאי יבוא בזה כוח וחיזוק לכל העולם בס"ד.

(שיחה ליל ש"ק "וירא" תשפ"ז)